

ISSN 1392-0456 (Print)
ISSN 2029-7181 (Online)
<https://doi.org/10.15823/istorija.2023.131>

VYTAUTO
DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS
MCMXXII

Istorija / History

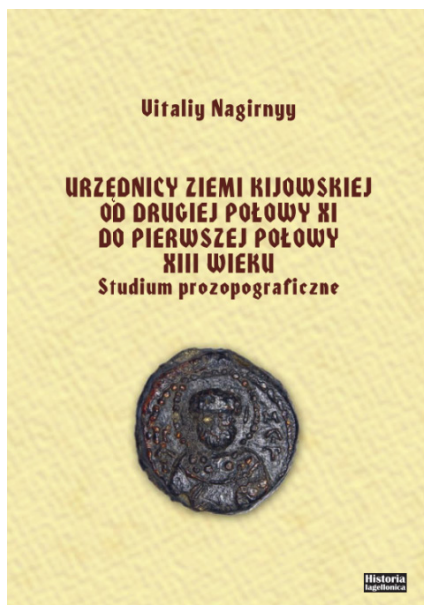
2023, t. 131, Nr. 3, p. 127–131 / Vol. 131, No. 3, pp. 127–131, 2023

Prieš ateinant Lietuvai

Dr. Vytas Jankauskas

Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitarinių mokslų fakultetas, V. Putvinskio g. 23-407, LT-44243 Kaunas, Lietuva
El. p: vytas.jankauskas@vdu.lt

Vitaliy Nagirnyy, *Urzednicy ziemi kijowskiej od drugiej polowy XI do pierwszej polowy XIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków: Historia Iagellonica, 2021, p. 390. ISBN: 978-83-66304-91-9.

1 il. Leidinio viršelis

Pasirodė nauja Vitaliy Nagirnyy mokslinė monografija, skirta Kijevo žemės pareigūnams nuo XI a. vidurio iki XIII a. vidurio. Tai – Kijevo žemės elito tyrimas. Kuomet Lietuvos istorikai mąsto apie Rusios struktūrų perimamumą Lietuvai Didžiosios

Kunigaikštystės plėtros procese, dažnai keliame tokius klausimus, tačiau neturime atsakymų. Galvojant apie Kijevo žemės statusą LDK XIV–XV a., toks klausimas kirbėjo ir šių eilučių autoriui,¹ tačiau problema ta, kad atsakymo nebuvo, nes trūko duomenų. Senosios Rusios tyrimuose galima išskirti tendenciją, kad elito genealogija apskritai nesiekia laikotarpio prieš totorių mongolų įsiveržimą į Rusiją (šis teiginys liečia nekunigaikštiškos kilmės gimines, kurie gyveno tiek Šiaurės vakarų Rusijoje, tiek Pietvakarių Rusijoje). Todėl V. Nagirnyy monografija yra itin svarbi, siekiant visapusiškai pilno žvilgsnio į Rusios erdvę prieš ir po Lietuvos atėjimo.

Ši monografija tarsi sieja dvi tradicijas, būdingas šiuolaikinei regiono istoriografijai: pareigūnų sąvadų kūrimą (Lenkijoje tarp šių sąvadų turime ir lituanistinių pavyzdžių, kur LDK pareigūnams buvo skirti 9 tomai)² ir prozopografinius Rusios elito tyrimus (kurie kol kas nėra gausūs).³ Tokia jungtis atrodo labai produktyviai: orientavimasis į konkrečią teritoriją ir prozopografinis biogramų pateikimas pasiteisino. Metodologiniu požiūriu mes turime tam tikrą elito pjūvį, kuris funkcionavo apibrėžtu laikotarpiu apibrėžtoje teritorijoje. Chronologinės gairės gana gerai pagrįstos: pradiniu atskaitos tašku pasirinkta Jaroslavo Išmintingojo mirties data, kada iš viso Rusios masyvo buvo išskirta Kijevo žemė, įgavusi ypatingą statusą Riurikaičių dinastinėje sistemoje. Taigi, Kijevo žemė pradėjo funkcionuoti kaip vienetas. Tyrimas pabaigiamas totorių mongolų įsiveržimo į Rusiją laikotarpiu XIII a. viduryje, po kurio Kijevas kaip politinis ir kultūrinis centras buvo visiškai sunaikintas ir beveik dingo iš šaltinių iki lietuviškojo periodo pradžios. Todėl tokios chronologinės tyrimo ribos yra visiškai pateisinamos, nors tai kertasi su istoriografine realybe: Kijevo žemės XV–XVIII a. pareigūnų sąrašas yra,⁴ todėl turime pusantro šimtmečio tuščią tarpą, kur dėl šaltinių stokos negalime stebėti vykusią socialinių procesų evoliucijos. Tai yra

¹ JANKAUSKAS, Vytas. Kijevo žemės statusas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: XIV–XV amžiai. *Darbai ir dienos*, Nr.44, 2005, p. 81–104.

² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. I: *Województwo wileńskie. XIV–XVIII wiek, oprac.* U. Jamiałjanczyk, H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa: DIG, 2004; t. II: *Województwo trockie. XIV–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa: DIG, 2009; t. III: *Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, Warszawa: DIG, 2015; t. IV: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie. XIV–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, Warszawa: DIG, 2003; t. 5: *Ziemia połocka i województwo połockie. XIV–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, A. Macuk, A. Radaman, A. Golubovič, Warszawa: IH PAN, 2018; t. 8: *Ziemia brzeska i województwo brzeskie XVI–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Danilczyk, T. Jaszczolt, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, A. Macuk, A. Radaman, Warszawa: IH PAN, 2020; t. 9: *Województwo mściławskie XVI–XVIII wiek, oprac.* H. Lulewicz, A. Danilczyk, T. Jaszczolt, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, A. Macuk, A. Radaman, Warszawa: IH PAN, 2019.

³ JUSUPOVIĆ, A. *Elity ziemi halickiej i wołyńskiej w czasach Romanowiczów (ok. 1205–1269)*. Kraków: Avalon, 2013; ВОЛОЩУК, М. М. „Русь” в Угорському королівстві (XI–друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2014.

⁴ *Urzędnicy województw kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy, oprac.* E. Janas, W. Kłaczewski. Kórnik: Biblioteka kórnicka, 2002.

laikotarpis, kai Kijevas tampa periferija, net stačiatikių bažnytinės hierarchijos vadovas pasitraukė iš šio centro į Vladimirą.

Tyrimo įvade apibrėžta, kas yra tyrimo objektas. Tai – pasaulietiniai Kijevo kunigaikštystės pareigūnai, vykde kunigaikščių pavestas funkcijas Kijevo žemės struktūrose: pačiame Kijeve ir Kijevo kunigaikštystėje buvusiuose lokalinuose centruose. Tokiu būdu buvo atsisakyta tirti dvasininkų funkcijas ir pateikti jų biogramas. Galima pažymėti, jog tai atitinka istoriografinės tendencijas, kuomet koncentruojamasi būtent į pasaulietinius pareigūnus, dvasininkus paliekant nuošalyje.

Monografijos struktūra yra tradicinė. Be įvado ir apibendrinimo, yra trys nevie-nodo dydžio skyriai. Pirmasis skyrius skirtas aptarti tyrimų būklę, šaltinius ir meto-dologiją, antrasis – Kijevo žemės pareigybinę struktūrą, trečiasis – pateikti biogramas. Taip pat pridedami pareigūnų sąrašai pagal užimamas pareigas ir pagal administra-cinius vienetus, bibliografija, susidedanti iš 70 šaltinių ir 580 tyrinėjimų pozicijų, san-traukos anglų ir ukrainiečių kalbomis bei istorinių asmenvardžių rodyklė. Didžiąją dalį šios monografijos sudaro Kijevo žemės pareigūnų biogramos (p. 79–318), joms skirtas išskirtinis dėmesys.

Tyrimo identifiukuoti 43 asmenys, kurie ėjo konkrečias pareigas Kijevo žemėje, ir dar 34 asmenys, kurių pareigos liko nežinomos. Taip pat į tyrimą įtraukti nei-dentifiukuoti asmenys, kurie šaltiniuose paminėti be vardo, bet apie juos šaltiniuose užsimenama nurodant pareigas (pvz.: neįvardytas Bohuslavlio posadnikas, neįvar-dytas Korsūnės posadnikas, neįvardytas Kanevo posadnikas ir kt.). Visoms biogra-moms buvo taikoma vienoda jų rašymo struktūra, kas būdinga prozopografiniams tyrimams. Biogramos struktūra susideda iš dešimties punktų: pirmas pareigūno paminėjimas šaltiniuose einant aukščiausias pareigybes; antroponiminiai duome-nys (vardas, krikšto vardas, patronimas, pravardė); filiacija tėvo linija ar šalutinėmis linijomis; kilmė visuomenėje; pareigybinė karjera; santuokos ir palikuonys, taip pat kiti giminystės ryšiai; turimos valdos; papildoma informacija; apytikslės gimimo ir mirties datos ir biogramos apibendrinimas.

Biogramos pateikiamos pagal eitas pareigas chronologiniu principu: tūkstan-tininkas (*тысящизу*), vaivada (*воевода*), dvariškis-dvaro prižiūrėtojas-comes pala-tinus (*дворьского*), patalininkas (*пкладник*), stalininkas (*стольник*), posadnikas (*посадник*), tijūnas (*тивун*), šimtininkas (*соцькимъ*), kardininkas (*мецьницѣ*), aštuntininkas (*осмьник*), pilininkas (*радъникѣ*), muitininkas (*мьитникѣ*). Šios parei-gos dažniausiai nesusijusios tiesiogiai su Kijevo kunigaikščio dvaru, nors pareigūnai ir būdavo skiriami kunigaikščio, tačiau buvo išsidėsčiusios tiek Kijeve, tiek aplinki-niuose centruose (Belgorodas, Vyšgorodas, Trepolė, Torčeskas, Boguslavlis, Korsūnė, Kanevas). Taigi, dažnai jos turėjo tam tikrą lokalinę-administracinę principą. Būtina pažymėti, kad daugelis pareigų, žinomų Rusioje, Kijevo žemėje, per šiuos du anali-zės šimtmečius nebuvo visiškai užfiksuota, nors kituose Rusios centruose buvo žino-mos. Tokia situacija galėjo susiklostyti ne tik dėl šaltinių trūkumo (ką akcentuoja V. Nagirnyy), bet ir dėl Kijevo žemės statuso XI a. viduryje – XIII a. viduryje. Kijevas

kaip svarbiausias Rusios centras nuo pat XI a. vidurio neturėjo glaudžiai su juo susijusios Riurikaičių dinastijos šakos, dėl jo vyko nuolatinės varžybos, todėl ir administracinių-lokalinių pareigų sistema nesusiklostė iki galo, neturėjo perimamumo, o atėjus vis naujam kunigaikščiui į Kijevą, keitėsi ir administracines-lokalines pareigas užėmę žmonės. Tai puikiai atsispindi ir biogramose, kada konkretus žmogus siejamas ne su teritorija ir teritoriniais dariniais, bet su konkrečiu kunigaikščiu ir jo dvaru. Į šias pareigas asmenys buvo skiriami trumpam, siejami tik su kunigaikščiu, jų kaita taip pat buvo labai intensyvi. Riurikaičių nesugebėjimas Kijeve sukurti stabilesnio dvaro kaip tik ir sukeldavo tokį probleminį santykį su lokalinėmis struktūromis.

Ši problema leidžia formuluoti daug kitų klausimų, pirmiausia – kiek Kijevo kunigaikščio dvaras buvo susijęs su pareigybių administracine-lokaline sistema? Išties turime du fenomenus, kurie monografijoje nėra iki galo atskirti, tačiau derėtų. Pirmiausia tai Kijevo žemės teritorinės struktūros, kurias kontroliuoti, kad jos tinkamai funkcionuotų, kunigaikštis iš savo aplinkos skirdavo patikimus žmones. Kitas klausimas yra kunigaikščio dvaras ir pareigų sistema joje. Matome, kad tokios pareigos kaip dvariškis, stalininkas, patalininkas ar kardininkas labiau susijusios su kunigaikščio dvaru negu su teritorinėmis struktūromis. Į Kijevą ateinantys valdyti kunigaikščiai jau atsivesdavo šiuos pareigūnus, kurie buvo jų dvaro dalis. Tą patį galima pasakyti apie pareigūnus, kurie susiję su valdovo kariaunos struktūromis: šimtinkai ir aštuntinkai, kurie funkcionavo kaip kunigaikščių karinių struktūrų integrali dalis. Todėl jų raiška Kijeve, konkretaus kunigaikščio aplinkoje, visiškai suprantama. Pirmiausia tai kunigaikščio žmonės ir susiję su jo dvaru bei karo palyda. Esant tam tikroms aplinkybėms ir kunigaikščiu valdant Kijevą, tačiau išsirengus į žygį, jo dvaras, tiksliau – mobilioji dvaro dalis, palieka teritoriją ir seka paskui jį. Todėl visiškai natūralu, kad matome tik labai fragmentiškas dvaro struktūras Kijeve, kurios nėra tiesiogiai susijusios su teritorinėmis struktūromis, o jų funkcija – aptarnauti valdovo dvarą. Priešingai, tokios pareigos kaip tūkstantininkas, vaivada, tijūnas, pilininkas ar muitininkas, kurios funkcionuoja ne tik pačiame Kijeve, bet ir kituose Kijevo žemės centruose, buvo tiesiogiai susijusios su susiklosčiusia administracine-lokaline pareigų sistema.

Tai paaiškina ir kai kurių duomenų fragmentiškumą, susijusį su Kijevo žemės administraciniais-lokaliniais pareigų sistemos savitumais Rusios kontekste arba, kitaip tariant, kodėl Kijeve nematome daugelio žinomų Rusijoje pareigybių. Kadangi nefunkcionavo visavertis valdovo dvaras, nebuvo reikalingos ir kai kurios pareigos. Pavyzdžiui, kadangi Kijeve nevyko jaunųjų kunigaikščių auklėjimo procesas, nebuvo ir jiems skirtų auklėtojo pareigų (*кормилець*). Dėl panašių priežasčių galime kalbėti ir apie kitas pareigas, kadangi Kijevo užėmimas dažniausiai vykdavo jėga, jame buvo svarbus militarinis aspektas, galima pasakyti, kad Kijeve atsidurdavo dažniausiai tik keliaujanti su valdovu dvaro dalis.

Nepaisant pateiktų pastabų, norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad monografija tikrai verta žvakių, ir skaitymo laikas, praleistas prie jos, nėra iššvaistytas veltui. Pirmiausia

mes geriau pažįstame Rusiją, kuri tuo metu buvo vienas pagrindinių geopolitinių faktorių, sąlygojančių Lietuvos raidą. Galima kalbėti apie tai, kad monografija skirta Rusijos istorijos laikotarpiui, nuo Jaroslavo Išmintingojo žygio į Lietuvą 1044 m. iki Mindaugo pasirodymo, taigi turime ilgą laikotarpį, kuris nėra nušviestas šaltiniuose, tačiau iš situacijos kaimyniniuose kraštuose galime konstruoti vaizdinį, kas ir kaip vyko greta. Ne mažiau svarbu, kad kai kurios biogramos paliečia galimus žygių į Lietuvą dalyvius, todėl lituanistikos požiūriu jos taip pat vertingos. Ir paskutinė pastaba susijusi su pareigų sistema Rusijoje ir jų tąsa (bent jau pagal išorines atribucijas, apsiribojančias pavadinimo sklaida) su Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje sukurta pareigybių sistema. Tai taip pat labai svarbus tyrimo elementas, leidžiantis apmąstyti, kas buvo LDK lietuviška, o kas – pasiskolinta iš kaimynų.